

rün üretimi petrolün bulunmasıyla azalmıştır. Petrol yatakları Calabar, Oloibiri ve Port Harcourt'ta yer alır. Elektrik üretimi kömür, petrol ve doğal gaz kaynaklarından elde edilir. Diğer yer altı zenginlikleri kalay, kolombit, kireç taşı, demir ve çinkodur. Ülkede endüstri daha ziyade petrol, kauçuk, maden, gıda ve giyim sektörlerinde yoğunlaşmış ve petrol rafinerisi, kauçuk sütü işleme, otomobil lastiği, asfalt, demir çelik, çimento, tarım aletleri, dikiş makinesi, tekstil, ayakkabı, boya-vernük, plastik yağ (palmiye, yer fıstığı), sabun, konserve (et), tütün, bira, gazoz gibi imalât ve otomobil (Peugot), bisiklet montaj fabrikaları ile çeşitli atölye ve imalâthaneler, küçük çaplı gemi tersaneleri kurulmuştur.

Ulaşım bütün yerleşme merkezlerini birbirine bağlayan asfalt, stabilize ve köy yolu düzeyindeki karayolları ve büyük şehirler arasındaki demiryolları ile yapılmakta, nehir ulaşımı olarak Nijer ve Benue ırmaklarından faydalanılmaktadır. Hava ulaşımı uluslararası iki hava limanı ile sağlanır. Ayrıca ülkede iki büyük deniz limanı vardır: Lagos, Port Harcourt. Başlıca ihracat ürünleri petrol, kakao, yer fıstığı ve kalaydır; bunlar Avrupa Birliği ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne satılır. İthal malları ise çeşitli makineler, otomobiller, demiryolu malzemeleri, dokuma ve elektrikli aletler başta olmak üzere fabrikasyon eşyadır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Laroche, *La Nigeria*, Paris 1962; Yves Lacoste, *Les pays sous-développés*, Paris 1966, s. 83; Necdet Tunçdilek, *Sıcak Kuşak*, İstanbul 1975, s. 77; Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 327-342; Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 264-276; "Nijerya", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VI, 1681-1704; M. Hiskett, "Nigeria", *EP* (Fr.), VIII, 19-23.

AYDOĞAN KÖKSAL

II. TARİH

Nijerya'nın Jos bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda Afrika'nın Bilâdüssûdan (Sahrâaltı) bölgesinde yaşayan Nok kavmine ait heykeller bulunmuştur. Milâttan önce VI-III. yüzyıllara tarihlenen bu heykellerin bölgede rastlanan en eski insan ürünü olduğu iddia edilmektedir. Çok erken dönemlerde gerçekleşen Bantu kökenli kavimlerin göçleri de bugünkü Nijerya'nın bulunduğu bölgeden yapılmıştır.

Günümüzde Nijerya'nın en kalabalık etnik grubu olan Hevsâlar VII-XI. yüzyıllar arasında ülkenin kuzeyine, Yorubalar ise

güneybatısına gelip yerleştiler. Kuzeyde VIII. yüzyıldan itibaren birçok şehir devleti kuruldu. Bugünkü Çad Devleti sınırları içinde kurulan Kânim Sultanlığı, XIV. yüzyılda merkezini Bornu'ya taşıyarak Kânim-Bornu Sultanlığı adını aldı ve yaklaşık altı asır burada hükümrân oldu.

Ülkenin kuzeyinde kurulan ilk devletler Kano, Daura, Katsina, Gobir, Zaria, Rano ve Biram adlı Hevsâ şehir devletleri XIII-XV. yüzyıllar arasında İslâm dinine girmeye başladı. Aynı dönemde Mali Sultanlığı'nın ve ardından onun yerini alan Songay Sultanlığı'nın idaresine giren bu devletler, Songay Sultanlığı'nın 1591'de Fas Sultanı Ahmed el-Mansûr tarafından yıkılmasından sonra bağımsız duruma geldiler.

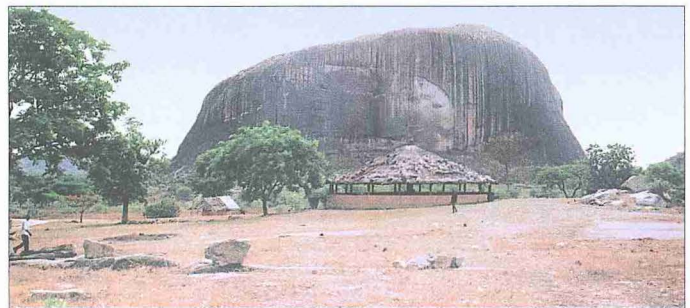
Nijerya'nın kuzeydoğusuna hükümrân olan Kânim-Bornu Sultanlığı, Trablusgarp 1510 yılında İspanyollar tarafından alınmadan önce Akdeniz sahillerindeki müslüman emirliklerle yakın ilişkiler içindeydi. 1551'de Osmanlı Devleti bugünkü Libya topraklarını İspanyollar'dan kurtarıncâ Kânim-Bornu Sultanlığı ile Osmanlı Devleti arasında doğrudan temas kuruldu. 1555-1556'da iki devlet arasında dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı. Bilâdüssûdan bölgesinin en güçlü sultanları arasında yer alan Kânim-Bornu Sultanı İdrîs b. Elevmâ b. Ali, Osmanlılar'dan temin ettiği ateşli silâhlarla bölgede gücünü arttırarak bugünkü Çad ve Nijer devletlerinde yaşayan Tîbû ve So kabilesinin yurtları ile Nijerya'daki Hevsâ topraklarından bir süre sonra çekilmek zorunda kaldığı Kano'yu aldı. Sa'dîler ile de iyi ilişkiler kurdu. Osmanlı Devleti 1571 yılında Kânim-Bornu sınırları içinde yer alan Fizan bölgesini Trablusgarp eyaleti sınırlarına katınca Osmanlı-Bornu ilişkilerinde bir kriz dönemi yaşandı. Sultan İdrîs, 984'te (1576) III. Murad ile görüşmek üzere el-Hâc Yûsuf başkanlığında beş kişilik elçi heyetini İstanbul'a gönderdi. 987 (1579) yılına kadar İstanbul'da kalan heyet Sahrâ bölgesinde hac ve ticaret kervanlarının emniyet ve asayişinin sağlanmasını, seyahat esnasında ölenlerin

mallarının mirasçılara iade edilmesini istedi. Kânim sultanına iki nâme-i hümayûn gönderildi.

Fas Sa'dî sultanı, Osmanlılar'ın Kuzey Afrika'daki bu gelişmesi karşısında tek çare olarak Bilâdüssûdan'a sahip olmak istedi. 1591'de Songay Sultanlığı'nı yıkarak topraklarını hâkimiyeti altına aldı. Bundan itibaren Kânim-Bornu Bilâdüssûdan'ın tek büyük devleti haline geldi.

Osmanlı Devleti sömürgecilik öncesi dönemde Bilâdüssûdan bölgesiyle münasebetlerini Trablusgarp, Tunus ve Cezayir eyaletleri üzerinden yürütüyordu. Trablusgarp eyaletinin Fizan sancağı, Büyük Sahrâ çölünün güneyinde kalan müslüman sultanlıklarından gelen hac ve ticaret kervanları için bir buluşma yeri idi. Akdeniz sahilinden gelen Avrupa malları ile Nijerya ve çevresinden gelen Bilâdüssûdan malları Fizan'ın Merzûk ve Gât gibi kasabalarında pazarlarda takas ediliyordu.

Osmanlı engeli sebebiyle Kuzey Afrika sahillerinden içerilere geçme imkânı bulamayan Avrupalılar kıtanın batı tarafını dolaşmaya başladı. Bu amaçla Portekizliler'in 1486'da Benin Krallığı ile olan ilişkileri 1553 yılında İngilizler'in onlara ait yerleri almalarıyla son buldu. Ardından İngilizler Benin Krallığı ile temasa geçtiler ve anlaşma neticesinde Nijer nehrinin Atlas Okyanusu'na döküldüğü delta çevresinden köle toplayıp Amerika'daki çiftliklerine taşımaya başladılar. Nijerya sahilindeki bu bölgeye de "Köle sahili" adını verdiler. 1795-1796 yıllarında İskoçyalı Mungo Park, 1830-1831 yıllarında Richard ve John Lander isimli İngilizler Nijer nehrinin döküldüğü yerden içerilere doğru seyahatler yaptılar. XIX. yüzyılda hurma yağı önemli bir ticaret malı haline gelince Avrupalılar bu defa köle ticareti yanında aynı bölgeden yağ almaya başladılar ve bölgeye "Yağ sahilleri" ismini verdiler. 1861'de İngiltere, Lagos adasını alıp burada kendi sömürgesini kurdu. 1886'da Kraliyet Nijer Şirketi kurularak bölgenin idaresi bu şirkete verildi.

Nijerya'da
Abuja ile
Kaduna
arasındaki
Zuma tepesi

Hevsâ devletlerinden Gobir'de doğan Osman b. Fûdî (Osman dan Fodio), 1804'te başlattığı cihad hareketiyle on yıl içinde bütün Hevsâ şehir devletlerini ele geçirdi ve 1812'de Sokota halifelığının kuruluşunu ilân etti. Bornu hariç bütün Nijerya müslümanlarını tek idare altında toplamış oldu.

Avrupa sömürgeciliğinin yavaş yavaş Afrika içlerine nüfuz etmeye başladığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında telâşa kapılan Bilâdüssûdan müslümanları Osmanlı Devleti'ne daha fazla yaklaşmak için gayret gösterdiler. Osmanlılar'ın da Afrika'daki sömürgeciliğin önüne geçebilmek için onlarla iş birliği yapmaya ihtiyacı vardı. 1882'de Mısır'ı bir oldu bittiyle idaresine alan İngiltere Mısır'a bağlı Sudan'a da el koydu. Burada bulunan yerli askerlerden bir kısmı kumandanları Râbih b. Fazlullah'ın idaresinde Çad gölü havzasına çekildi. Râbih, 1890 yılına kadar bugünkü Nijerya ve Çad topraklarındaki sultanlıkların tamamının yönetimini ele geçirdi; Veday, Bagirmi, Bornu ve Hevsâ devletlerini kendisine bağladı. Dikve isminde bir şehir kurarak başşehir yaptı. 1885'te Berlin'de yaptıkları anlaşmalarla Afrika'nın merkezini kendi aralarında paylaşan İngiltere, Fransa ve Almanya, Râbih'i ortadan kaldırmak için anlaştı. Fransızlar Batı Afrika'da Cezayir ve Ekvator bölgesindeki askerî birliklerini buraya sevketti. 1900 yılı Nisan ayında Nijerya'nın kuzeyindeki Kuseyri'de saldırıya geçen Avrupalı müttefikler büyük kayıplar vermelerine rağmen Râbih'in ordusunu mağlûp ettiler. Râbih savaş alanında şehid oldu. Oğlu Fazlullah bir yıl daha Kuzey Nijerya'da mücadele ettiyse de o da babası gibi şehid edildi. Savaşlar esnasında esir düşen askerler Fransızlar ve İngilizler tarafından I. Dünya Savaşı'nda zorla cephelere sürüldü.

Fransa, Senegal'den Batı Afrika içlerine doğru genişlerken İngiltere, Royal Niger Company adlı şirketin faaliyetleri neticesinde 1893 yılında Nijerya'nın Atlas Okyanusu sahilini tamamen ele geçirdi. Ardından Kuzey Nijerya'daki bütün müslüman sultanlıkları hâkimiyeti altına aldı. 1914'te bugünkü Nijerya topraklarının tamamına yakını İngiltere'nin eline geçmiş oldu.

II. Dünya Savaşı'nın ardından bütün Afrika'da olduğu gibi Nijerya'da da bağımsızlık mücadelesi başladı. Kuzeydeki Hevsâ ve Fûlânî müslüman toplumunun kurduğu Kuzey Halk Kongresi, güneydoğuda etkili etnik grup olan İbolar'ın Nijerya Vatanşahları Millî Sözleşmesi ve güneybatıda Yorubalar'ın kontrolündeki Aksiyon grubu ülkenin siyasî hayatına yön vermeye başladı. Hemen harekete geçerek yeni bir anayasa hazırlayan İngiltere kuzey, güney ve doğu bölgelerine belli bir seviyede muhtariyet verdi.

1 Ekim 1954'te kendi himayesinde Nijerya Federasyonu'nun kurulmasını kabul eden İngiltere, 1 Ekim 1960 tarihinde İngiliz Milletler Topluluğu içinde kalmak şartıyla Nijerya'nın bağımsızlığını tanıdı. Bu sırada Nijerya Kuzey Nijerya, Batı Nijerya, Doğu Nijerya ve Lagos Federal Bölgesi olmak üzere dört bölgeden oluşuyordu. Daha önce Nijerya'ya bağlanan Kamerun'un batı bölgesinin kuzey kısmı için eski konumunu sürdürmesi kararı alınırken güneyi Fransız sömürgesi olan Kamerun'a bağlandı. Bağımsızlığın ardından Ebû Bekir Tafava Baleva, kuzey ve doğu bölgeleri adına kurulan koalisyonda başbakan sıfatıyla ülkeyi yönetmeye başladı. 1963 yılında federal cumhuriyet yönetimine geçildi ve Azikiwe ilk devlet başkanı olarak göreve başladı. Başbakan Baleva ile iki bölge idarecisi, Ocak 1966'da İbo asıllı General Johnson

Aguiyi-Ironsi tarafından yapılan darbe esnasında öldürüldü. Bu yılın temmuz ayında Ironsi'nin de aynı âkibete uğramasının ardından Yakunu Govon başbakan oldu. Sömürgecilik döneminde kuzeye gelmiş olan İbolar kendilerine yapılan saldırılar sonucu bu dönemde tekrar güneye göç ettiler ve burada bağımsız Biafra Cumhuriyeti'ni ilân ettiler. 1966-1970 yılları arasındaki askerî darbeler ve iç savaş sırasında yaklaşık 1 milyon Nijeryalı öldü. Biafra Cumhuriyeti kısa bir müddet sonra dağıldı. Ülkede 1971'den sonra petrol gelirleri sayesinde kısa zamanda önemli gelişme sağlandıysa da askerî rejimler sivil hayata geçmek için verdikleri sözleri bir türlü uygulamaya koymadılar. Başbakan Yakunu Govon, 1975 yılında General Murtala Ramat Muhammed ve yardımcısı Olesegun Obasanjo'nun yaptıkları askerî darbeye iktidardan uzaklaştırıldı. General Murtala R. Muhammed, 1976 Şubatında başlayan ayaklanma sırasında bindiği uçağın düşürülmesi neticesinde öldü. Yerine geçen Olesegun Obasanjo 1979'daki seçimlere kadar ülkeyi yönetti. Aynı yıl kurulan Nijerya Millî Partisi seçimleri kazanınca Elhacı Şeyh Şagari devlet başkanı oldu. Şagari petrol gelirlerinin önemli bir kısmını ülkenin kalkınması için kullandı, ziraatın gelişmesine katkı sağladı. Nijerya Millî Partisi 1983'te yapılan seçimleri büyük bir zafarla kazanmasına rağmen aynı yıl sonunda General Muhammed Buhârî'nin askerî darbesiyle iktidardan uzaklaştırıldı ve bütün siyasî partiler kapatıldı. General İbrâhim Babangida 1985 yılında yaptığı darbeyle iktidarı ele geçirdi. 1990'da sivil iktidara dönüş süreci başladı, ertesi yıl eyalet sayısı otuza çıkarıldı.

Çok partili sisteme geçilmesinin ardından 1992'de milletvekiliği, 1993'te devlet başkanlığı seçimleri yapıldı. Zengin bir iş adamı olan Moshood Abiola devlet başkanlığı seçimini kazanınca General Babangida sonuçları kabul etmeyip seçimleri iptal etti. Bunun üzerine Savunma Bakanı Sani Abaşa askerî darbeye geçici hükümeti görevden alıp ülkede siyasî hayatı yeniden durdurdu ve pek çok siyasetçiyi hapse attı. 1998'de tek aday olarak girdiği seçimi kazanan Sani Abaşa'nın bir süre sonra âni ölümü üzerine ülke yeniden bir kriz dönemine girdi. Abaşa'nın yerine geçen Abdüsselâm Ebû Bekir demokratikleşmeyi hızlandırdı ve siyasî mahkûmları serbest bıraktı. 1999 ve 2003'te yapılan seçimleri Olesegun Obasanjo kazandı.

Çok farklı etnik ve dinî toplulukların yaşadığı, dolayısıyla çok kültürlü bir sosyal

Nijerya'nın başşehri Abuja'dan bir görünüşü

Abuja Camii –
Nijerya

yapıya sahip olan Nijerya'da 175 civarında dil konuşulmaktadır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan müslümanların mevlid kandili, ramazan ve kurban bayramları ile hıristiyanların Paskalya ve Noel bayramları, ülkenin bağımsızlığını elde ettiği 1 Ekim günü, yılbaşı ve 1 Mayıs işçi bayramı resmî tatil günleridir. Kur'an okullarında temel İslâmî eğitim alan müslüman çocukları daha sonra ilk ve ortaöğretim seviyesinde eğitim veren medreselerde öğrenimlerini sürdürürler. Nijerya Afrika ülkeleri içerisinde Fas, Cezayir, Mısır, Sudan ve Güney Afrika ile birlikte en fazla üniversiteye sahip ülkelerden biridir. Ülkedeki ilk üniversite İngilizler tarafından 1948'de İbadan'da açılmıştır. Abubakar Tafawa Balewa University, Pan-African University, University of Abuja, University of Ibadan, University of Ilorin ve Usmanu Dan Fodiyo University diğer üniversiteler arasında sayılabilir.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Nijerya'da İslâmîyet XI. yüzyıldan itibaren Kuzey Nijerya bölgesinde yayılmaya başladı. Bölgedeki Bornu, Kano, Kaduna, Sokoto gibi şehirlerin büyük bir kısmı XVI. yüzyılın başında buldukları bölgelerin merkezî şehirleri olarak şekillendi ve daha sonraki asırlarda bölgede İslâm medeniyetinin parladığı yerler oldu. Ülkenin kuzeyindeki bu İslâmlaşma güneydeki İbolalar'a ve Yorubalar'a fazla tesir etmedi, hatta onların ciddi direnişiyile karşılaştı. Ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısında Yoruba'da da önemli bir müslüman nüfus oluştu. Burada yaşayanların çoğu Osman b. Fûdî'nin faaliyetleri neticesinde müslüman oldu. Müslüman Ilorin Emirliği bu dönemde kuruldu. Fakat içlerinde putperestler de vardı. Başta İngiliz misyoner teşkilâtları olmak üzere bunu fırsat bilen hıristiyan dünyası çok sayıda misyoneri Nijerya'ya gönderdi. Ülkede yüzyıl önce kayda değer hi-

ristiyan nüfus yokken bugün nüfusun % 34'ünü teşkil eden hıristiyanlar nüfus sahibi bir kitle konumundadır. Son iki dönemdir devlet başkanlığı yapan Olesegun Obasanjo da hıristiyandır. Lagos ve çevresi İslâm'ın daha geç asırlarda yayıldığı bir bölgedir.

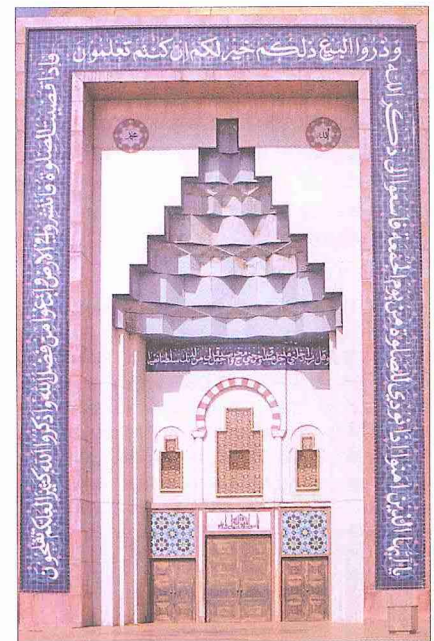
Nijerya'da İslâmlaşma, bağımsızlık sonrasında ülkenin kuzey bölgesindeki eyalette meclis başkanlığı yapan Ahmedü Bello'nun girişimiyle büyük gelişme kaydetti. Sadece 1963 yılı sonu ile 1964 yılının ilk birkaç ayında bilhassa Gwara bölgesinde 100.000 kişi müslüman oldu. Osman b. Fûdî'nin soyundan gelen Ahmedü Bello ülkede İslâm'ı yaymak için Cemâatü nasrî'l-İslâm adlı bir teşkilât kurdu. Faaliyetlerini merkezî hükümet desteklemediği için Küveyt, Katar ve özellikle Suudi Arabistan'dan maddî yardım aldı. Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'nin başkan yardımcılığı görevine getirildi. 1966 yılı Ocak ayında suikast sonucu öldürüldü. Nijerya'da İslâmî hayat üzerinde, geleneklerin yanı sıra Kâdiriyye ve Ticâniyye tarikatlarının, bilhassa XX. yüzyılın ikinci yarısında etkili olan yeni İslâmî akımların tesiri oldukça fazladır. Aynı zamanda bir devlet adamı olan Muhammed Bello, Âdem (Adama) el-İlûrî gibi birçok âlimin yetiştiği ülkenin kuzey bölgesinde nüfusun çoğunluğunu müslümanlar oluşturmaktadır.

İngiliz sömürgeciliği döneminde daha ziyade güneydeki putperestlerle bunların hıristiyanlaştırılan çocuklarına modern eğitim verilirken kuzeydeki müslüman bölgelerinde sadece ileri gelen müslümanların çocukları modern eğitim imkânından yararlanıyordu. Müslüman halk ise uzunca bir süre başlangıç seviyesinde Kur'an eğitimi veren okullar ve daha üst seviyede eğitim veren geleneksel kurumlarla yetinmek zorunda kaldı. Müslümanlar kendi modern okullarını 1930'lardan sonra açmaya başladılar. İlk defa 1934'te Kano'da

açılan Kano School of Law and Arabic Studies'i, 1954'te Lagos'ta açılan The Arabic and Islamic Training Centre Agege ve diğer okullar takip etti. Bu yeni okullarda geleneksel dinî eğitimin yanında modern eğitim de alan müslüman gençler dış dünyaya daha rahat açılma imkânı buldular. Lise öğrenimini tamamlayıp Arap ülkelerinde yüksek öğrenime devam eden gençler özellikle Suudi Arabistan'ın dinî düşüncesi yapısından etkilendi. Bu yüzden toplum içinde Vehhâbîleşme eğilimi giderek arttı. 1978'de Jos şehrinde emekli bir asker olan İsmâil İdris tarafından kurulan Cemâatü izâleti'l-bida' ve ikâmeti Ehli's-sünne, Kâdiriyye ve Ticâniyye gibi köklü geleneğe sahip tarikatlarla mücadeleye girişti.

Batı eğitimi alan müslüman gençler farklı alanlarda dernekler kurarak faaliyetlerini sürdürdüler. 1954'te kurulan The Muslim Students' Society of Nigeria (MSS), otuz yıl gibi bir sürede ülkenin her tarafında yaygınlaşarak şubeler açtı ve İslâm dünyasında bütün kuruluşlarca tanındı. Ayrıca Council of Muslim Youth Organisations (COMYO), Young Muslim Brothers and Sisters of Nigeria (YOUMBAS) ve League of Imams and Alfas at Ibadan gibi teşkilâtler da faaliyete geçirildi. Ancak bu kuruluşlar arasında zaman zaman şiddete varan fikir ayrılıkları eksik olmadı. Halen ül-

Abuja Camii'nin taçkapısı

kenin seçkin devlet adamları arasında yer alan Umsan Bugage'nin başkanlığındaki Islamic Trust of Nigeria ve Council of Ulama farklı grupların önde gelen aydınlarını bir arada toplamaya özen göstermektedir.

Sömürgecilik öncesinde Nijerya'nın pek çok şehri birer İslâm kültür merkezine dönüşmüş ve aralarında hanımların da bulunduğu birçok âlim yetişmiştir. Saidu Zungur, İbrâhim Süleyman, Mulazu Hadeja, Aminu Kano, Akolu Aliye ve Aliyu Namandji bunlar arasında sayılabilir.

İngiliz sömürgeciliği döneminde müslümanların dinî inançlarına uygun bir hayat sürmelerine pek çok alanda müsaade edilmedi. Özellikle Sokoto halifeliğinin yürüttüğü zekât müessesesi ve Arapça eğitim yasaklandı, İngilizce'nin kullanılması zorunlu hale getirildi. Aynı şekilde Osman b. Fûdî'nin öğrencilerinden Muhammena Birnin Gwara'nın Arap harfleriyle yazılı dil haline getirdiği Hevsâ dilinin yazımı durduruldu. Getirilen sınırlamalar yüzünden bağımsızlık öncesine kadar sadece birkaç bin kişi hacca gitme imkânı bulurken 1973'te bu sayı 49.000'e, 1976'da 106.000'e ulaştı. Ülkenin 1986 yılında İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye olması hıristiyan çevrelerce tepkiyle karşılandı.

1999 yılı sonu ile 2000 yılının ilk aylarında müslümanların çoğunlukta olduğu on dokuz eyalette ülkenin anayasasındaki "ahvâl-i şahsiyye"ye dair şer'î hükümler diğer alanlara da uygulanmaya başlandı. Hıristiyanlar bu uygulamaya şiddetle tepki göstererek ülkeyi büyük bir karışıklığa sürüklediler. Çıkan olaylarda çok sayıda insan öldü. Nijerya'da şer'î hükümlerin günlük hayatın her alanında temsil edilmeye başlanması bölgedeki diğer ülkelerde de yakından takip edilmektedir. 2004 yılında, nüfuslarını olduğundan daha çok göstererek yönetimde müslümanlardan daha fazla söz sahibi olmak isteyen hıristiyanlarla müslüman halk arasında devam eden çatışmalarda 1000'den fazla insan hayatını kaybetti.

BİBLİYOGRAFYA :

R. W. July, *Histoire des peuples d'Afrique norie* (trc. P. Adodo v.dğr), Issoudun 1977, II, 25-40; J. Ki-Zerbo, *Histoire de l'Afrique noire*, Paris 1978, s. 151-164, 496-497; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1982, s. 244-250; Âdem Abdullah el-İlûrî, *el-İslâm el-yeum ve ğaden fi Niciryâ*, Kahire 1405/1985, s. 47, 57, 59, 60, 66-68; E. M'Bokolo, *Afrique noire, histoire et civilisations*, Paris 1992, II, 51-52; M. A. de Montclos, *Le Nigeria*, Paris 1994; B. Nantet - R. Bazenguissa, *L'Afrique: mythes et réalités*, Paris 1995, s. 102-103, 123, 224; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı-Bornu Mü-nasebetlerine Ait Belgeler", *TD*, sy. 23 (1969), s. 111-130; S. U. Balogun, "Arabic Intellectualism in

West Africa: The Role of the Sokoto Caliphate", *JIMMA*, VI/2 (1985), s. 394-411; Abdur Rahman I. Doi, "Islamic Education in Nigeria 11th Century-20th Century", *Muslim Education Quarterly*, II/2, Cambridge 1985, s. 68-81; R. O. Abubakre, "The Role of Muslim Youth in the Propagation of Islam in Nigeria", *Islam and the Modern Age*, XVII/4, New Delhi 1986, s. 257-270; J. Hunwick, "Neo-Hanbalism in Southern Nigeria: The Reformist ideas of al-Hajj Adam al-İlûrî of Agege", *Islam et sociétés au sud du Sahara*, sy. 3, Paris 1989, s. 18-26; Ousmane Kane, "Les mouvements religieux et le champ politique au Nigeria septentrional: le cas du réformisme musulman à Kano", a.e., sy. 4 (1990), s. 7-24; Ahmet Kavas, "Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi Öncesinde Rabih b. Fazlullah'ın Kurduğu Son Bîladü's-Sudan Devleti ve Fransa'yla Mücadelesi", *Osm.Ar.*, XX (2000), s. 9-35; M. Hiskett, "Nigeria", *EP* (Fr.), VIII, 19-23.

AHMET KAVAS

NİKÂB

(bk. PEÇE).

NİKÂB

(النقاب)

Kul ile Hak arasına giren, âşıkî mâsûktan ayrılan engel; ilâhî hakikatlerin sâlikin kalbinde tecelli etmesini önleyen maddî sûretlerin izi anlamında tasavvuf terimi

(bk. HİCAB).

NİKÂBET

(bk. NAKİBÜLEŞRAF).

NİKÂH

(النكاح)

Sözlükte "birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki" gibi anlamlara gelen **nikâh** kelimesi fıkıh terminolojisinde, şer'an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ve bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder. Arapça'da **zevâc** kökünden türeyen kelimeler de "evlenmek, evlendirmek, evlilik, evliliğin taraflarını oluşturan eşler" mânalarında yaygın biçimde kullanılır (Kur'an-ı Kerîm ve hadislerdeki örnekleri için bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "zvc" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "zvc" md.).

Ailenin temelini teşkil eden evlilik bütün ilâhî dinlerde, kadın ve erkeğin kendileri-

ne özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ve insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkân veren yegâne meşrû ilişki olarak kabul edilmiştir (meselâ bk. el-A'râf 7/80-81; er-Ra'd 13/38; İslâm'dan önceki din ve topluluklarla İslâm'daki aile telakkisi hakkında bilgi için bk. AİLE). İslâm'da hayatın çeşitli alanlarına dair pek çok düzenleme Kur'an ve Sünnet'te ortaya konan genel ilkeler ve amaçlar çerçevesinde ihtiyaçlara, zaman ve şartlara göre İslâm toplumunun takdirine bırakılırken evlenme ve aile ile ilgili belli başlı hükümlerin doğrudan Kur'an tarafından belirlenmiş olması ve bu hükümlerin Hz. Peygamber tarafından genişçe açıklanıp uygulanması İslâm dininin evlilik ve aile kurumuna atfettiği önemin bir ifadesidir.

Kur'an-ı Kerîm'de **nikâh** kelimesi ve türevleri genellikle evlenme akdini belirtmek üzere on dokuz âyette geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nkç" md.). Bunların bir kısmı bağlam dikkate alınarak "cinsel ilişki" ve "buluş" gibi anlamlarda da yorumlanmıştır. Bazı âyetlerde canlı varlıkların çift olarak yaratıldığına değinilirken "zevc" kelimesi kullanılmakla birlikte bunun tekil veya çoğulunun (ezvâc) isim tamlaması içinde başkasına / başkalarına izâfe edilerek kullanımının sadece aralarında evlilik bağı bulunan insanlar hakkında olması dikkat çekicidir. Kur'an'da, insanlar için kaynaşıp huzur bulacakları kendi türünden eşler yaratıp aralarında sevgi ve merhamet meydana getirmesi Allah'ın kudretinin kanıtları arasında sayılmış (er-Rûm 30/21), mecazi bir anlatımla eşlerin birbiri için elbise konumunda olduğu belirtilmiş (el-Bakara 2/187), çeşitli şekillerde evlilik teşvik edilmiş (en-Nahl 16/72; en-Nûr 24/32), neslin bozulmasına yol açacak gayri meşrû ilişkiler yasaklanmıştır (el-İsrâ 17/32). Diğer taraftan Kur'an'da **nikâh** akdi erkek tarafından kadına verilen sağlam bir teminat olarak nitelenmiş (en-Nisâ 4/21), evlenemeyenlerin bu imkânı buluncaya kadar iffetlerini korumaları istenmiş (en-Nûr 24/33), böylece evliliğin büyük sorumluluk gerektiren bir kurum olduğuna dikkat çekilmiştir. Kur'an'da, **nikâh** akdinin kuruluşunda evliliğin taraflara getirdiği hak ve vebelere ve evlenmenin sona ermesine kadar bir dizi hükme yer verilmesi evlenmeye atfedilen önemin diğer bir göstergesidir. Bu çerçevede, Câhiliye döneminde uygulanan **nikâh-ı makt** (üvey anne ile evlenme) yasaklanarak ve evlenmesi haram olan kadınlar sayılarak evlenmeye ilişkin bazı sınırlamalar getirilmiş (en-Nisâ 4/22-24), erkeklerin kadınlar üzerin-